kidolgozása, mert ha egy új politikai irányvonal kerül hatalomra, akkor kérdéses lesz a stratégia kivitelezése, így az nem töltheti be stabilizáló szerepét. Ennek kidolgozására sokkal alkalmasabb a választások utáni időszak. A bemutatott folyamatok alapján megállapíthatjuk, hogy Románia megtett néhány lépést a decentralizáció irányába. Ugyanakkor az is kiderült, hogy ez a folyamat még nem tekinthető lezártnak.

Illegális bennfentes kereskedelem a román értéktőzsdén

JUHÁSZ JÁCINT

Az értékbörzén folyó illegális intim kereskedelem mielőbbi jogi szabályozása elengedhetetlen szükségesség Romániában is.

1. Bevezető

Az információ befolyásolja az árakat. Ez a megállapítás könnyen megvizsgálható, ha csak egyszerűen figyelemmel kísérjük a napi árfolyam-alakulásokat, a reakciókat a hírek bejelentésére. Amikor a vállalatok jó híreket közölnek, az árak emelkednek, ellenkező esetben pedig csökkennek. Ebből következően, ha egy befektetőnek lehetősége van hamarabb információhoz jutni a piac többi szereplőjével szemben, részvényeket vásárolhat vagy adhat el attól függően, hogy jó vagy rossz hír birtokába jutott, ezáltal jelentős nyereségre tehet szert.

Azokat az információkat, amelyek még nem kerültek a piacra, bennfentesnek tekintik, és az ezek alapján való kereskedés törvénybe ütközik. Az információk alapján történő kereskedelemnek három módja van. Első esetben a befektető elemezheti a piacon levő „szóbeszédeket", megvizsgálhatja ezek forrását, hihetőségét, és ennek alapján kereskedhet. Egy másik alternatíva, hogy megvárja, amíg a hírek elérik a piacot, és ha a piaci reakció rossz, elkezdhet kereskedni. A harmadik út, hogy bennfentes információk alapján kereskedik, és azt reméli, hogy nem lépi át azt a meglehetősen homályos vonalat, ami a törvényest a törvénytelentől elválasztja.

Elemzésemben erre a harmadik módszerre koncentrálok, vagyis megpróbálom azonosítani a bennfentes kereskedelemre utaló jeleket a bukaresti értéktőzsdén jegyzett nagyobb vállalatok részvényeinél. A tanulmány első része a bennfentes kereskedelem általános leírását tartalmazza, röviden bemutatva a nemzetközi törvénykezés alakulását, kitérve egy pár fontosabb kutatás eredményeire. A második részben bemutatom az illegális bennfentes kereskedelem mérésére használt elemzési metodológiát, valamint ennek alkalmazását a román értéktőzsde első kategóriájú részvényeire. A következtetéseket a harmadik részben vontam le.

2. A bennfentes kereskedelem jellemzői

Bennfentes kereskedelemnek számít azzal az értékpapírral vagy tőzsdei termékkel folytatott kereskedelem, amelyre a bennfentes információ vonatkozik, akár a bennfentes személy, akár annak megbízottja követi el. A bennfentes kereskedelemmel azonos megítélés alá esik a bennfentes információ továbbadása olyan személynek, akiről feltételezhető, hogy azt kereskedelemben felhasználja. Különbséget kell tenni a bennfentesek által végzett értékpapír legális vásárlása és eladása, illetve az illegális bennfentes kereskedelem között. Első esetben egyszerűen arról van szó, hogy egy vállalat vezető pozíciójában levő vagy 5% (10%) fölötti részesedéssel rendelkező személy az illető vállalat részvényeivel kereskedik, ezt azonban köteles bejelenteni az Értékpapír-felügyeleti Bizottságnak. A második esetben viszont a kereskedés olyan információk alapján következik be, amelyek még nem nyilvánosak. Az információ nyilvánossá válása után a részvényárfolyamok megváltoznak, és ebből nyeresége származik, illetve a cserepartnerének vesztesége keletkezik. Amennyiben a cserepartner számára ismert lett volna az információ, nem következett volna be az ügylet megkötése az eredeti árfolyamon.

Nem tekintik bennfentesnek az olyan információt, amelyhez elemzések útján jutottak. A befektetési alapok elemzői állandóan figyelemmel kísérik a tőzsdei vállalatok nagy részét, és rendszeresen újraértékelik tőzsdei pozíciójukat. Azok az információk, amelyekhez így jutnak, a kisbefektetők számára nem hozzáférhetőek, de mégsem bennfentesek, mivel (elméletileg) bárki elvégezheti az elemzéseket. A tőzsdén jegyzett vállalatokat sok elemző figyeli, eltérő módszerekkel bizonyos kereskedési döntésekhez jutnak, ezek hozzájárulnak az ügyletek kialakulásához, valamint szabályozóként az árakat a gazdasági valósághoz közel tartják.

Világszinten a bennfentes kereskedelem törvényi szabályozása jelentősen megszigorodott az elmúlt évtized alatt. A szabályozások terén is első helyet foglalnak el az Amerikai Egyesült Államok rendelkezései, ahol már 1934-tól érvényben vannak az erre vonatkozó törvények. Napjainkra a maximálisan kirótható büntetés nagysága eléri az egymillió dollárt, illetve a maximálisan kiszabható börtönbüntetés a 10 évet. Ezzel szemben a többi országban jelentősen eltér a joggyakorlat ezen a téren. Angliában a bennfentes kereskedelem 1981-től, míg Németországban 1994-től büntetett tevékenység, és jelentősen alacsonyabb büntetéseket szabhat-

nak a bíróságok törvényszegés esetén. Így Angliában a legnagyobb kirótt bírság 25 000 angol font volt, illetve a legnagyobb büntetés 120 óra közszolgálat elvégzése, Japánban pedig a legmagasabb kiszabható büntetés az illegálisan szerzett nyereség visszaszolgáltatása. Ezen kívül jelentősen kevesebb ítélet is születik bennfentes kereskedelemben, mint az Egyesült Államokban, ahol csak 1989-ben 42 esetben folytattak eljárást. Ezzel szemben Angliában 1988–1990 között 14 esetben, míg Japánban az elmúlt 40 évben egyetlen egy esetben folytattak eljárást.

A bennfentes információkkal való kereskedés megítélése kulturális különbségeket is mutat. Az Egyesült Államokban bűnözőknek, míg Japánban ügyes befektetőknek tekintik azokat, akik bennfentes kereskedelmet folytatnak. Franciaországban, Spanyolországban a bennfentes kereskedelemnek többnyire politikai vonatkozásai vannak. Bhattacharya és Daouk (2000) 103 ország törvénykezését vizsgálja, és csak 16 esetben hiányzik a bennfentes kereskedelem szabályozása. Ellenben a vizsgált országok közül csak 35-ben született ítélet, ezek közül 26 országban csak 1990 után.

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy a bennfentes kereskedelmet jelenleg a világ nagy részén büntetlenül lehet folytatni, de a jövőben változások várhatóak. Románia azon országok közé tartozik, ahol már létezik erre törvény, viszont még nem volt egyetlen eljárás sem, bár a tavalyi év végén a Román Fejlesztési Bank részvényfelaprózásánál már sokan követelték az eset kivizsgálását, de a botrány pár napon belül elcsitult, s eljárást nem indítottak. A törvény szerint kiróható legmagasabb bírság 10 millió lej, valamint az illegális nyereség visszaszolgáltatása, ami messze elmarad az amerikai 1 millió dollártól.

Önmagában a törvények nem képesek útját állni semmilyen bűntettnek. Sok tanulmányt készítettek arra vonatkozóan, hogy mennyire hatékonyak a bennfentes kereskedelmet szabályozó intézkedések. Egyértelműen arra lehet következtetni, hogy a törvény elfogadása semmilyen hatással nincs a bennfentes kereskedelemre. Bris (2001) tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy a bennfentes kereskedelem csökkenése csak akkor következik be, ha megszületnek az első eljárások és ítéletek. Ezután a bennfentes által kereskedett részvények mennyisége csökken, ellenben nő az általuk elért hozam nagysága. Nyilvánvaló, hogy a büntetés magasabb valószínűsége egyeseket visszatart a lehetőségek kihasználásától, ezáltal az a pár bennfentes, aki megszegi a törvényt, magasabb nyereségben reménykedhet.

Sok gazdasági bűntett sajátossága, hogy ezekkel nem valamely természeti, morális értékek ellen vétenek, hanem azért rosszak, mivel az állami hatóság annak titulálja őket. Ezeket szabályozzák az úgynevezett malum prohibitum (rossz, mert tiltott) törvények. Az első példa, amit a www.law.com című honlap ilyen törvényként megjelöl, az a bennfentes kereskedelemre vonatkozik. Ebből kifolyólag a törvény betartása csak annak köszönhető, hogy a létezik a büntetés, a bírság, a jó hírnév elveszítésének lehetősége, ezzel szemben pedig a (meglehetősen magas és biztos) nyereség áll. Becker (1968) a bűntényeket gazdasági szempontból közelítette meg, és arra a következtetésre jutott, hogy a bűntények optimális szintje az illegális tevékenység határköltsége (büntetés), és annak határhasznától függ. A legszigorúbban szabályozott országban (Egyesült Államok) a médián bennfentes kereskedelemből származó profit nagysága 24 673 dollár, míg a médián büntetés 21 000 dollár volt 1979–1989 között.

Mindezek kétségbe vonják sok gazdasági bűntett, köztük a bennfentes kereskedelem szabályozásának hatékonyságát, értelmét. Egyes szerzők a legalitás és illegalitás megítélésének eldöntéséhez a kereslet rugalmasságát tartják meghatározó szempontnak. Szerintük azok a tevékenységek, amelyek iránt a kereslet rugalmatlan, törvényesek kell legyenek, ellenkező esetben a szabályozás következtében az árak növekednek, a kereslet nem változik, és ezáltal az elért profit is nagyobb lesz. Ha a kereslet rugalmas, akkor a szabályozás hatékony lehet, mivel az árak növekedése a kereslet nagymértékű csökkenését eredményezi, így a profit csökkenni fog. Rugalmas keresletű, ugyanakkor szigorúan szabályozott tevékenység például a fegyverkereskedelem, tehát a törvények hatékonyak lehetnek. Ezzel szemben az alkohol, drog, illetve a bennfentes információ rugalmatlan keresletű. Hatékony szabályozás csak akkor érhető el ezen a téren, ha legálissá teszik a forgalmazásukat.

Más szakemberek szerint a bennfentes kereskedelem nem olyan káros a piacra, mint azt sokan vallják, ezért nem is lenne szükséges törvényeken keresztül szabályozni. Boudreaux (2002) szerint a bennfentes kereskedelem legalább 3 ok miatt kedvezően hat a piacra. Először is segíti az információk gyors és hatékony beépülését az árakba. Amennyiben megengedett a bennfentes kereskedelem, azok, akik olyan információval rendelkeznek, melyek befolyásolják a részvény árfolyamát, adásvételi megbízásaikkal gyorsan hozzáigazítják az árakat a valós szinthez, elkerülhetővé válhatnának például az Enronhoz hasonló hirtelen összeomlások. Másodszor a törvények meggátolhatják a bennfentesek részvényekkel való kereskedését, de nem tudják meggátolni a kereskedéstől való tartózkodást. Ha egy bennfentes részvényt szeretne eladni, de olyan információhoz jut, ami nyilvánosságra hozatala után szerinte az árfolyam emelkedését eredményezi, elhalaszthatja az eladást, ezáltal meg nem érdemelt nyereséghez jut. Ezt a tevékeny-

ségtől való tartózkodást semmilyen eszközzel nem lehet azonosítani, így büntetlenül végezhető. Harmadszor egy piacgazdaságban, ha valóban szükség lenne a bennfentes kereskedelem szabályozására, akkor maguk a vállalatok lennének leginkább érdekeltek abban, hogy eltávolítsák az alkalmazottak közül azokat, akik erre vetemednek, mivel így tudnák leginkább megvédeni a többi részvényes vagyonát. Mindazonáltal nehezen elképzelhető, hogy ilyen intézkedéseket hoznának a vállalatok, vagyis nem tekintik olyan súlyos tevékenységnek a bennfentesek kereskedését.

3. A bennfentes kereskedelem mérése

3.1. Adatok

A bennfentes kereskedelmet a Bukaresti Értéktőzsdén jegyzett vállalatok egy csoportjára határoztam meg. A vizsgált periódus 2000 januárjától 2003 augusztusáig terjed. Erre az intervallumra napi középárfolyamokat és kereskedési mennyiséget vizsgáltam. A Bukaresti Értéktőzsdén jelenleg 120 vállalat részvényeit jegyzik, 4 nagy kategóriába sorolva a vállalatok nagyságának és a részvények likviditásának függvényében. Az elemzéshez az első kategóriába eső részvényeket, valamint az 5 pénzügyi befektetési társaság értékpapírját választottam, mivel a többi kategóriában szereplő részvények likviditása olyan alacsony, hogy bármilyen csekély mértékű tranzakció jelentős árfolyamváltozásokat eredményez, jelentősen torzítva mindenféle elemzést. Az első kategóriájú 15 részvény közül hasonló okok miatt az elemzésből kizártam 3 vállalatot, így összesen 17 részvény képezte a vizsgálat tárgyát. Az elemzett vállalatok az 1. táblázatban találhatóak:

A bennfentes információk alapján való kereskedés akkor következik be, amikor a vállalat fontos előre nem látható információkat tesz nyilvánossá. A nyilvánossá válás előtti fokozott kereskedelem bennfentes tevékenységre utal. Alapvetően két bejelentés hatását vizsgáltam a kiválasztott részvényekre: az osztalékfizetését és osztalékrészvények kibocsátását. Fejlett országokban a bennfentes kereskedelem leginkább a felvásárlásokkal és fúziókkal kapcsolható össze, de jelenleg a román részvénypiacon még nem lehetünk tanúi ilyesminek.

Az osztalék bejelentésének és az osztalékrészvények kibocsátásának dátumát a pénzügyi napi sajtóban megjelent hírekre alapozva határoztam meg, illetve egyes esetekben a Bukaresti Értéktőzsde információi alapján.

Elemzett vállalatok **1. táblázat**

Jel	Vállalat	Tevékenységi terület	Piaci érték – millió dollár –
ALR	ALRO RT.	Színesfém, alumínium	170
ARC	ACTIC RT.	Háztartási gépek, felszerelések	18
ATB	ANTIBIOTICE	Gyógyszeripar	22
AZO	AZOMUREŞ	Vegyipar	23
BRD	BANCA ROMÂNĂ DE DEZVOLTARE	Bank	739
OLT	OLTCHIM	Vegyipar	10
RBR	RULMENTUL	Gépipar	3
SIF1	SIF BANAT CRIŞANA	Befektetési alap	54
SIF2	SIF MOLDOVA	Befektetési alap	38
SIF3	SIF TRANSILVANIA	Befektetési alap	53
SIF4	SIF MUNTENIA	Befektetési alap	68
SIF5	SIF OLTENIA	Befektetési alap	41
SNP	SNP PETROM	Energia	1600
TBM	TURBOMECANICA	Gépipar	1
TER	TERAPIA	Gyógyszeripar	38
TLV	BANCA TRANSILVANIA	Bank	106

3.2. Abnormális hozam mérése

A bennfentes kereskedelem mérésére leginkább használt módszer az események hatásvizsgálata (event study). A hatásvizsgálat által a befektetők reakcióit mérjük a jó vagy rossz hírekre (amelyeket eseményeknek nevezünk). A metodológia azon a feltételezésen alapul, hogy a tőkepiacok eléggé hatékonyak ahhoz, hogy helyesen ítéljék meg a hírek hatását a vállalat jövőbeli jövedelmeire. A következő lépéseket tételezi fel:

1. a vizsgált esemény és az eseményablak azonosítása;
2. a „normális" hozamok becslése az esemény bekövetkezése előtti periódusban;
3. az abnormális hozamok becslése az eseményablak alapján, ahol az abnormális hozam a realizált és a becsült hozamok közötti különbség.

Az abnormális hozamokat a leggyakrabban a piaci indexmodell vagy a CAPM alapján határozzák meg. Az indexmodell lineáris kapcsolatot feltételez a részvény és a piaci portfolió megtérülései között:

$$R_{it} = a_i + b_i R_{mt} + e_{it} \qquad (1)$$

ahol i a részvény, m a piaci portfolió, R a megfigyelt hozam, a becslési hiba, amit normális eloszlású változónak tekintünk (zérus várható értékű). Az 1-es egyenlet alapján becsült α és β változók az esemény bejelentése előtti 100. naptól a bejelentés előtti 25. napig tartó periódusból származnak. Az eseményablak az esemény előtti 25. naptól a bejelentés utáni 10. napig tart. Az α és β változók, valamint a részvény és a piaci portfolió megfigyelt hozamai alapján kiszámítható az abnormális hozam (AR):

$$AR_{it} = R_{it} - a_i - b_i R_{mt} \qquad (2)$$

A null-hipotézis szerint az AR egy normális eloszlású statisztikai változó, amelynek várható értéke zérus.

A vizsgált esemény kiterjedését, nagyságát az abnormális hozamok összegzésével mérhetjük, ezt kumulált abnormális

Becsült regressziós paraméterek és standard hibák — 2. táblázat

Jel	Alfa	Alfa St Err	Beta	Beta St Err	Jel	Alfa	Alfa St Err	Beta	Beta St Err
ALR	0,63%	0,47%	1,157	0,304	SIF3	1,06%	1,59%	0,832	1,001
	0,23%	0,33%	0,298	0,377		0,51%	0,32%	0,794	0,251
	-0,06%	0,30%	1,362	0,217		0,22%	0,25%	-0,105	0,284
	0,30%	0,51%	0,323	0,260		-0,32%	0,32%	1,139	0,236
	0,00%	0,20%	0,214	0,180	SIF4	0,78%	1,38%	0,715	0,921
	-0,18%	0,32%	0,553	0,203		0,17%	0,46%	1,066	0,361
ATB	0,80%	0,65%	0,719	0,405		0,43%	0,28%	0,302	0,324
	0,44%	0,23%	0,335	0,256		-0,40%	0,33%	0,706	0,305
	-0,22%	0,38%	0,671	0,249	SIF5	1,17%	2,17%	1,511	1,649
AZO	0,35%	0,38%	0,255	0,239		0,28%	0,46%	0,364	0,355
BRD	-0,14%	0,17%	0,052	0,097		0,59%	0,38%	0,327	0,441
	0,23%	0,22%	0,641	0,202		-0,17%	0,44%	0,925	0,320
	0,07%	0,14%	0,624	0,118	SNP	0,00%	0,30%	1,044	0,214
	0,65%	0,82%	-0,279	0,580	TBM	-0,23%	0,23%	0,122	0,131
OLT	-0,23%	0,96%	0,311	0,662		1,22%	0,63%	0,585	0,543
	0,15%	0,42%	0,424	0,448		0,05%	0,37%	0,029	0,271
	0,11%	0,40%	0,333	0,152		0,12%	0,15%	0,098	0,102
RBR	0,09%	0,95%	0,572	0,658	TER	-1,39%	0,87%	1,601	0,610
	0,00%	0,49%	0,291	0,403		0,16%	0,26%	0,157	0,166
	0,56%	0,42%	0,321	0,295		0,40%	0,26%	0,103	0,181
SIF1	0,76%	1,59%	1,005	1,010		0,18%	0,17%	0,381	0,106
	0,26%	0,23%	0,600	0,265	TLV	0,09%	0,23%	0,301	0,142
	0,41%	0,25%	-0,005	0,293		0,90%	0,53%	1,603	0,634
	-0,42%	0,30%	0,868	0,269		0,02%	0,16%	0,287	0,147
SIF2	1,73%	2,05%	2,175	1,648		0,07%	0,27%	0,432	0,184
	-0,11%	0,23%	0,154	0,271					
	0,49%	0,25%	0,685	0,228					
	-0,37%	0,36%	1,220	0,289					

hozamnak nevezzük, és az extraprofitot jelenti, amit az esemény bekövetkezése eredményezett, illetve a bennfentes kereskedés útján elérhető megtérülést.

3.3. Kísérleti eredmények

A fent bemutatott hatásvizsgálatot használtam a megfigyelt részvények árfolyamaiban bekövetkező minden fontosabb eseményre a 2000. január – 2003. augusztus periódusra. Az elemzés során 57 eseményt figyeltem meg, amelyek közül 45 osztalék bejelentésével kapcsolatos, a maradék 12 pedig osztalékrészvények kibocsátásával. A megfigyelt részvények esetében az eseményablak előtti periódusban a napi középárfolyamok alapján felbecsültem az alfa és béta paramétereket, amelyek segítségével az eseményablakban realizált hozamokból kiszűrtem az abnormális nagyságú hozamokat. A becsült paraméterek értékeit, valamint azok standard hibáit a 2. táblázat tartalmazza. Érdemes megfigyelni a regressziós paraméterek nagyfokú ingadozásait, ugyanannak a vállalatnak az esetében különböző időperiódusokban, ami a piac változékonyságára enged következtetni, egyben kérdőjeleket támaszt az elemzés eredményeire vonatkozóan is. A 3. táblázat tartalmazza a számított abnormális hozamokat, valamint a kumulált abnormális hozamokat minden olyan eseményre, amelyben jelentős nyereséget érhettek el a bennfentes információk alapján kereskedő (vásárló) befektetők. A megfigyelt események közül 23 esetben lehetett elérni jó eredményt (10% fölötti hozam), 12 alkalommal pedig a kumulált abnormális hozam meghaladta a 35%-ot az átlagosan 30 napos időszak alatt.

4. Következtetések

A gyenge törvényi szabályozások, illetve a bírósági perek és büntetések hiánya ideális környezetet teremt mindenhol a bennfentes kereskedelem elterjedésének. Ezen a helyzeten valószínűleg csak komoly erőfeszítések árán lehet változtatni, melyek keretében olyan könnyen alkalmazható eljárásokat fejlesztenek ki, amelyek biztosítják a bennfentes információk gyors piacra jutását, valamint a bennfentesek tevékenységének a nyomon követését. Jelenleg a bennfentesek nem kötelesek jelenteni az általuk végrehatott tranzakciókat, ami lehetetlenné teszi a törvény alkalmazhatóságát. Az események hatásvizsgálatával nyilvánvalóvá vált, hogy a bennfentesek tevékenysége igen jövedelmező, a megfigyelések 20%-ában a kumulált abnormális hozam eléri az 50% körüli értéket 30 nap alatt, amely még egy erős inflációs környezetben is igen jó eredménynek

Átlagos abnormális hozam és kumulált abnormális hozam — 3. táblázat

Vállalat	Esemény utolsó napja	Esemény időtartama – nap –	Átlagos AR	CAR
ALR	2000. aug. 21.	37	0,41%	15,23%
ALR	2001. márc. 29.	40	0,99%	39,58%
ALR	2002. nov. 7.	52	0,35%	18,12%
ALR	2003. máj. 12.	45	0,41%	18,56%
AZO	2001. ápr. 10.	41	1,54%	63,33%
BRD	2002. márc. 22.	42	1,13%	47,48%
BRD	2002. dec. 3.	42	1,58%	66,56%
OLT	2000. jún. 26.	37	1,66%	61,35%
RBR	2001. ápr. 27.	77	0,83%	63,97%
SIF1	2001. febr. 15.	45	0,37%	16,54%
SIF1	2003. febr. 6.	35	0,35%	12,13%
SIF2	2001. jan. 19.	37	1,33%	49,31%
SIF2	2003. febr. 5.	29	0,40%	11,68%
SIF3	2003. febr. 24.	38	0,30%	11,49%
SIF4	2003. febr. 4.	36	0,96%	34,57%
SNP	2002. máj. 8.	49	0,72%	35,48%
TBM	2000. ápr. 12.	99	0,24%	23,45%
TBM	2001. jún. 12.	44	0,61%	26,78%
TBM	2002. ápr. 11.	36	0,58%	20,75%
TBM	2003. ápr. 3.	63	0,56%	34,99%
TER	2000. ápr. 20.	47	1,43%	62,83%
TER	2002. ápr. 18.	36	0,31%	11,17%
TLV	2000. febr. 2.	39	0,85%	33,14%

számít. Ugyanakkor az abnormális hozamok időben csökkenő tendenciát mutatnak, ami sok esetben annak az oka, hogy a befektetők várakozásaik és tapasztalataik alapján már az események vizsgálata előtt elkezdik a kereskedést. Ilyen értelemben sok esetben tapasztalható volt a kereskedelem élénkülése még a bejelentést megelőző 25. nap előtt, amely az abnormális hozamok becslésén kívül esett.

Irodalomjegyzék

1. Becker Gary, 1968, Crime and Punishment: An Economic Approach, Journal of Political Economy 76.
2. Bhattacharya Utpal, Hazem Daouk, 2000, The World Price of Insider Trading Risk, The Journal of Finance megjelenés alatt
3. Bodie, Kane, Marcus, 1996, Befektetések, Tanszék Kft., Budapest
4. Boudreaux Donald J., 2003, Insider-Trading Should Go out of Style, The Future of Freedom Foundation, www.fff.ro.
5. Bris Arturo, 2000, Do Insider Trading Laws Work?, Yale IFC Working Paper No 00–19.
6. Brockett Patrick L., Hwei-Mei Chen, James R. Garven, 1999, Event Study Methodology: A New and Stochastically Flexible Approach, Insurance Mathematics and Economics 24.
7. Chaudhri Vivek, John Geanakoplos, 1998, A Note on the Economic Rationalization of Gun Control, Economic Letters 58.
8. Dasgupta Susmita, Benoit Laplante, Nlandu Mamingi, 1997, Capital Market Responses to Environmental Performance in Developing Countries, World Bank Development Research Group Working Paper No. 1909.
9. Gibbons John H., 1990, Electronic Bulls and Bears, U.S. Government Printing Office, Washington.
10. Jeng Leslie A., Andrew Metrick, Richard Zeckhauser, 2001, Warton School Working Paper.
11. Meulbroek, Lisa K., 1992, An Empirical Analysis of Illegal Insider Trading, The Journal of Finance 47.
12. Ziarul Financiar napilap, 2000–2003.
13. www.bvb.ro – a Román Értéktőzsde hivatalos honlapja

A tejfeldolgozók helyzete Székelyföldön évezredünk elején*

SZABÓ ÁRPÁD, ÜVEGES ENIKŐ

A tejtermelés és tejfeldolgozás romló helyzetének okai s megváltozásának lehetőségei a Székelyföldön

Ez az írás a Tejvertikum Székelyföldön című projekt második munkacsoportjának kutatási eredményeit foglalja össze. Először bemutatjuk a nyersanyagot, amit begyűjtenek és feldolgoznak. Utána néhány országos és Land O'Lakes által készített statisztika következik arról, hogy milyen tejtermékek és milyen mennyiségben vannak jelen országunkban, valamint hogy mit fogyaszt a hazai lakosság, tehát milyen termékekre volna szükség az országban. Azután következik a tejfeldolgozó szektor bemutatása, majd a SWOT elemzése, ezután néhány esettanulmány, amelyek pozitív példaként jól működő magán-tejfeldolgozókat mutatnak be.

III.1. A feldolgozandó nyersanyag

III.1.1. A tej tulajdonságai

A tej tulajdonságait három csoportra oszthatjuk, úgymint az érzékszervi, fizikokémiai és biológiai tulajdonságok csoportjára.

a. A tej érzékszervi tulajdonságai

1. A tej színe. A tej színe egyenletesen fehér, illetve sárgásfehér. A tej színe a kazeintől és a zsírgolyócskáktól származik. A sárgás árnyalatot a zsírban és a lipoidokban oldódó színanyagoktól – például a karotintól – kapja. Ezért télen fehérebb, nyáron pedig a zöldtakarmányozástól sárgás árnyalatú lesz. Ha a zsírt fölözéssel eltávolítják, a sóvány tej színe fehér, kékesfehér lesz.

2. A tej átlátszósága. A tejben található zsírgolyócskák és kazein gömböcskék visszaverik a fényt. Emiatt a tej vastagabb rétegben átlátszatlan, vékonyabb rétegben áttetsző. Abban az esetben, ha a zsírt lefölözik, a sóvány tej áttetszőbbé válik. Ha a kazeint is kicsapják, akkor a savó áttetszővé válik, ha ezután a savófehérjéket is kicsapatják, akkor a savó átlátszóvá válik.

3. A tej szaga. A higiénikusan fejt és lehűtött tej szagtalan. Az úgynevezett tejszag az állat kipárolgásától és az istálló szagától származik. A tejszag a hanyag fejés és a rossz tejkezelés eredménye.

4. A tej íze. A tej íze gyengén édeskés lédús. Kellemetlen ízűvé válik a tej akkor is, ha tisztátlan, hűtetlen és zártan tárolják.

5. A tej állománya. A tej a víznél sűrűbben folyó, egynemű, kicsapódásoktól mentes. A tej állományának megváltozása az állat betegségére utal.

b. A tej fizikokémiai tulajdonságai

1. A tej fajsúlya. Ha egy liter 15 °C-os tej súlyát osztjuk egy liter 15 °C-os víz súlyával, megkapjuk a tej fajsúlyát. A tej fajsúlyát mindig 15 °C-ra vonatkoztatjuk. A melegebb tejnek kisebb, a hidegebbnek pedig nagyobb a fajsúlya. A tej fajsúlya

* Az alábbi tanulmány a Sapientia – Kutatási Programok Intézete által támogatott: A tejvertikum Székelyföldön című kutatás néhány eredményét foglalja össze. (Folytatása a folyóiratunk ez évi 3. és 5. számában megjelent tanulmánynak)

3 °C-on a legnagyobb, és átlagban 1,031, valamint szélső értékei 1,028–1,034. A tej fajsúlyára a tej alkotórészek mennyisége nagy hatással van. A friss fejősöknek kisebb, az öreg fejős állatok tejének nagyobb a fajsúlya, ami szoros összefüggésben van a tej szárazanyagával. A tej fajsúlya gyors felvilágosítást ad a tej hamisítatlanságáról.

2. A tej fagyáspontja. Minden oldat fagyáspontja annál kisebb, minél több oldott anyagot tartalmaz. A tej fagyáspontja a vízénél kisebb, s -0,53 és -0,59 °C között ingadozik. A beteg és az ivarzó állatok teje sókban gazdagabb, ezért fagyáspontja kisebb. Mivel a vizezés hatására a tej fagyáspont-ja is csökken, ezért a fagyáspont meghatározásával a vizezettség mértéke is megállapítható. A tejvizezés korszerű megállapítása a fagyáspont megállapításán alapul.

3. A tej forráspontja. A tej forráspontja ugyanolyan légnyo-más mellett 0,1°C-kal nagyobb a vízénél. A forráspont megállapításának gyakorlati jelentőséget ma még nem tulajdonítanak.

4. A tej viszkozitása. A tej viszkozitásmértéke függ a tej fehérje- és zsírtartalmától, valamint a hőmérséklettől. A hőmérséklet csökkenésével a viszkozitás nő. Az öregfejősök tejének viszkozitása nagyobb, a friss fejősöké pedig kisebb. A tőgybeteg állatok tejének viszkozitása a megbetegedés mértékével nő. Ezért a tej viszkozitását felhasználhatjuk a tehén megbetegedésének a kimutatására is. A viszkozitás ismerete különösen fontos fölözéskor. Legjobban akkor lehet fölözni, ha a tejet felmelegítjük 40°C-ra. A tej viszkozitása szoros összefüggésben van a habzással, és a hab állandóságával.

5. A tej fölöződése. A tej legkisebb fajsúlyú alkotórésze, a fel fölöződésére hat a hőmérséklet, a zsírgolyócskák nagysága és halmazképződése. Minél nagyobbak a zsírgolyócskák, és minél nagyobb halmazokat képeznek, annál gyorsabban és jobban fölöződik a tej. Hevítés közben a tej zsírgolyócskáinak a burkai zsírgolyócskák, amelyek hosszabb-rövidebb ideig tartó állás után a tej felszínén gyűlnek össze. Az így képződött zsírosabb réteg a tejfel. A tej felszakadozik, ezért a nagyobb mértékben emulgeálódott zsír fölöződése erősen csökken. A gyakorlatban ezt felhasználhatjuk a tej nyers jellegének a megállapítására, mivel a hőkezelt tej nem fölöződik.

6. A tej elektromos vezetőképessége. A desztillált víz az áramot nem vezeti. Ha sókat adunk hozzá, vezetőképes lesz. Minél több elektrolitot tartalmaz a víz, annál nagyobb a vezetőképessége. A tejben az ásványi sók az elektrolitok, a tej ezért vezetőképes. A vezetőképesség az ásványi sók mennyiségétől függ. A tej elektromos vezetőképességére hat a tej savfoka, az állat megbetegedése, a laktáció ideje, az ivarzás, stb. A felsoroltak mindegyike növeli a tej vezetőképességét.

7. A tej felületi feszültsége. A felületi feszültség az az erő, amely a felület egységnyi területét csökkenti. A víz felületi feszültsége 0,075, a tejé 0,053. A tej felületi feszültségére a kazein és a zsírtartalom hat. A frissen fejt tej felületi feszültsége folyamatosan csökken, és 12 óra állás után állandósul. Ezt a folyamatot gyorsíthatjuk a tej hűtésével. A felületi feszültségnek a tejszín köpülésekor lejátszódó kolloid fizikai folyamatokban van nagy jelentősége.

8. A tej kémhatása. A tej általában savanyú kémhatású. A kémhatás megállapítására különböző indikátorokat vagy elektromos készüléket használnak. A mérés módjától függően megkülönböztetünk potenciális és aktuális savfokot.

A potenciális savfokot titrálással határozzák meg. Titrálásra nátronlúgot, indikátornak pedig alkoholos fenolftaleint használnak. A tej gyengén savas vegyhatású. A tej kémhatása függ a foszforsavas sóktól, a szénsavtól, a citromsavtól, a fehérjéktől és más lúgkötő anyagoktól. A savanyodásnak indult tej savfokát elsősorban a tejsav mennyisége határozza meg. A potenciális savfokot SH-val jelölik.

A tej aktuális savfokát a hidrogénion-koncentráció fejezi ki. A hidrogénion-koncentráció negatív logaritmusának értékét pH-val jelölik. Az édes tej pH-értéke 6,7.

A következő táblázatban bemutatjuk az édes, a savanykás, a savanyú és az erősen savanyú tej pH- illetve SH-értékeit:

III.1.1. táblázat – A tej aktuális és potenciális savfoka közötti összefüggés

Tej	pH	SH
Édes	6,4–6,8	6,7
Savanykás	6,0–6,3	9,0–12,0
Savanyú	4,2–4,5	35,0–45,0
Erősen savanyú	1,0–3,0	60,0–90,0

A tej kolloid kémiai tulajdonságai. A tej anyagai vízben, mint diszperziós közegben, különböző nagyságban és elosztásban vannak jelen. A diszpergált részecskék nagysága szerint a következő diszperz rendszereket különböztetjük meg:

Durva diszperz. Ebben a rendszerben az egyes részecskék 0,5 mikronnál nagyobbak, és közönséges mikroszkópon láthatóak. A rendszerhez tartozó részecskéket mikronoknak nevezzük.

Kolloid diszperz. A részecskék 1–500 millimikron nagyságúak, ultramikroszkópon láthatóak. E rendszer részecskéit szubmikronoknak nevezzük.

Amikroszkópos diszperz. A részecskék elektronmikroszkóppal láthatók, 1 mikronnál kisebbek, s amikronnak nevezik őket.

Molekulár diszperz. A rendszer részecskéi molekula nagyságúak.

Ion diszperz. A rendszer részecskéi elektrolitikusan disszociált sók alakjában vannak jelen.

III.1.2. A beszolgáltatott tej értékelése

Romániában általában a leadott tej zsírtartalmának alapján fizetnek a gazdáknak. Ezzel szemben az EU-ban a tej proteintartalmát veszik figyelembe, és ennek alapján számolják ki, hogy mennyit fizetnek a gazdáknak (a proteintartalom egy genetikailag és a takarmányozás által is befolyásolt tényező).

A zsír- és proteintartalmon kívül a tej minőségi értékelésénél a szárazanyag-tartalom és a fajsúly is számít, valamint, természetesen, a tisztaság is. Országunkban nagy problémát jelent a tisztaság betartása. Míg az engedélyezett csíratartalom az EU-normákban kisebb mint 50 000, nálunk ez meghaladja az 1 000 000-t is.

A mi gazdáinknál nagy a szennyezettség mind az istállókban, mind a fejés folyamatában, nem tartják be a legalapvetőbb higiéniai szabályokat. (Egyik interjúalanyunk szerint a gazdák még a tejesedényt sem mossák ki).

Emiatt Romániában minden felvásárolt tejet kötelezően csírátlanítani kell. A baj az, hogy a hőkezelés folyamán a hasznos baktériumok is elpusztulnak, a folyamat egy holt anyagot eredményez. Igaz, hogy ezután megtörténik a visszatelepítés, de ez már egészen más ízt és minőséget ad a tejtermékeknek.

Vannak országunkban olyan feldolgozók, akik nem csak a zsírtartalmat, hanem a többi tényezőt is megpróbálják figyelembe venni az átvett nyersanyagnál, és úgy fizetnek a gazdáknak. Emellett gyakran és szigorúan ellenőrzik nem csak az átvett tej tisztaságát, hanem szúrópróbaszerű látogatásokat tesznek az istállókban.A fennálló nagy nyersanyaghiány és a fokozott piaci verseny miatt manapság az átvevők már pontosan fizetnek. Ami a felvásárlási árakat illeti, ezeket leírtuk az előző fejezet nye-reségességet vizsgáló alfejezetében.

III.2. A tejtermékek előállítása és a tejfeldolgozó egységek működése Romániában

III.2.1. A tejtermékek előállításának helyzete országunkban

A következő táblázatban a tejtermékek előállítására vonatkozó statisztikai adatok találhatók, melyek az adott tejtermékek termelésének mennyiségi változását mutatják be, 1999 és 2001 első félévében.

A tejtermék-előállítás a következő mértékben változott a 2000. év első félévében, 1999 első félévéhez viszonyítva:

– 21,5%-al csökkent a közvetlen fogyasztásra szánt tej mennyisége;
– 6,8%-os növekedés figyelhető meg a tejpor előállítása esetében;
– 9,8%-os a termeléscsökkenés a friss tejtermékek esetében;
– 4,2%-kal csökkent a vaj termelése;
– 6,7%-kal csökkent a sajt- és túrófélék termelése.

Változás figyelhető meg 2001 első félévében is az előző év hasonló időszakához viszonyítva. 2001. március 31-re a helyzet a következő módon változott 2000. március 31-hez képest:

– 32,2%-kal növekedett a közvetlen fogyasztásra szánt tej mennyisége;
– 16,4%-os növekedés figyelhető meg a tejpor előállítás esetében;
– 47,6%-os a termelés növekedés a friss tejtermékek esetében;
– 8,5%-kal csökkent a vaj termelése;
– 5,1%-kal emelkedett a sajt- és túrófélék termelése.

A fent vizsgált időszak tejtermék-előállításának mennyiségi összehasonlításának %-os eredménye az alábbi táblázatban található. A fentiek alapján elmondható, hogy a 2000. év első trimeszterére a tejkészítmények termelésének csökkenése volt jellemző, a 2001. év első félévében általános növekedés figyelhető meg, csupán a vaj termelése esett vissza 230 tonnával.

III.2.1. táblázat – Első félévi tejtermék-előállítás

Megnevezés	Év	Mértékegység	I. Félév
Fogyasztásra szánt tej	1999	ezer hl	459,1
	2000	ezer hl	360,2
	2001	ezer hl	476,4
Tejpor	1999	tonna	2950,0
	2000	tonna	3152,0
	2001	tonna	3671,0
Friss tejkészítmények (3,5% zsírtartalom)	1999	ezer hl	394,0
	2000	ezer hl	355,2
	2001	ezer hl	524,5
Vaj	1999	tonna	2804,0
	2000	tonna	2685,0
	2001	tonna	2455,0
Sajt- és túrófélék	1999	tonna	14 228,0
	2000	tonna	13 274,0
	2001	tonna	13 964,0

Forrás: Institutul Național pentru Statistică și Studii Economice [LOL, 2001a]

III.2.2. Románia tejtermékkészlete

Az alábbi táblázatban a tejpor, a vaj, valamint a sajt- és túrófélék 1999 és 2001 közötti készletének alakulása figyelhető meg.

A tejporkészlet 2000. évi átmeneti visszaesését követően 2001-re 108 tonnával haladta meg az 1999-es értéket, ami 32%-os növekedést jelent. 2001-ben a vaj 7,2%-kal, a sajtfélék készletének mennyisége pedig 4,4%-kal csökkent 2000-hez viszonyítva.

III.2.2.1. Tejkészítmények keresleti és kínálati mérlege

Az alábbi három táblázatban a sajt- és túrófélék, a vaj és a tejpor keresletének és kínálatának alakulása figyelhető meg 1999-ben, 2000-ben és 2001-ben.

belső piacra szánt vajtermelés mennyiségét, ha az importőrök nyújtotta feltételekkel szemben versenyképessé tudna válni.

Az exportra kerülő mennyiség jelentéktelennek tekinthető. 2001-ben a kereslet nőtt, de nem érte el az 1999-es évi összkeresleti mennyiséget.

A fenti táblázatból látható, hogy a tejpor iránti belső kereslet jóval meghaladja a hazai termelést, ennek okán jelentős mennyiségű importra szorul az ország. Az import mennyisége ugyan 2001-ben visszaesett 1999 hasonló időszakához képest, de az országon belül termelt mennyiségnél 969,3 tonnával volt kevesebb. Ezzel egy időben az exportra kerülő tejpor mennyisége szintén dinamikusan növekedik. A tejpor belső fogyasztása és összkereslete növek-

III.2.2. táblázat – A különféle tejtermékek előállításának alakulása évtizedünk elején

Megnevezés	2000 első féléve, 1999 első félévéhez viszonyítva	2001 első féléve, 2000 első félévéhez viszonyítva
Fogyasztásra szánt tej	-21,5%	+32,2%
Tejpor	+6,8%	+16,4%
Friss tejtermékek	-9,8%	+47,6%
Vaj	-4,2%	-8,5%
Sajt- és túrófélék	-6,7%.	+5,1%

A III.2.4-es táblázatból látható, hogy a hazai sajt- és túrófélék termelése nem éri el az összkereslet mennyiségét. A termelés a belső fogyasztás mennyiségét is csupán 2000-ben haladta meg 896,3 tonnával. Az import mennyisége fokozatosan növekszik, ugyanakkor a hazai termelés, az 1999-ben termelt mennyiséghez képest, 2001-re lassú mértékben növekedett, de ezzel párhuzamosan megfigyelhető a kereslet növekedése is.

III.2.3. táblázat – Tejtermékkészletek június 31-én

Megnevezés	Év	Mértékegység	Június 31.
Tejpor	1999	Tonna	1129,0
	2000	Tonna	937,0
	2001	Tonna	1237,0
Vaj	1999	Tonna	415,0
	2000	Tonna	581,0
	2001	Tonna	539,0
Sajt- és túrófélék	1999	Tonna	2367,0
	2000	Tonna	1789,0
	2001	Tonna	1710,0

Forrás: Institutul Național pentru Statistică și Studii Economice [LOL, 2001a]

A III.2.5. táblázat alapján elmondható, hogy a hazai tejipar vajtermelése a belső kereslet mennyiségét meg sem közelíti. Míg az import mennyiségének fokozatos ütemben történő növekedése figyelhető meg, addig a hazai vajtermelés egyre inkább csökkenő tendenciát mutat. A hazai termelést 2001-ben 8544,4 tonnával haladta meg a belső kereslet. Ami azt jelenti, hogy a hazai tejfeldolgozó ipar 34,8%-kal növelhetné a

III.2.4. táblázat – A sajt- és túrófélék első félévi keresleti és kínálati mérlege (tonna)

Megnevezés	1999	2000	2001
1. Jan. 1-jei készlet	3547,0	1164,0	1521,0
2. Termelés	14 228,0	13 274,0	13 964,0
3. Import	1017,5	799,1	604,7
4. Összkínálat	18 792,5	15 237,1	16 089,7
5. Belső fogyasztás*	15 965,5	12 377,7	13 688,4
6. Export	460,0	1070,4	691,3
7. Összkereslet	16 425,5	13 448,1	14 379,7
8. Március 31-i készlet	2367,0	1789,0	1710,0

*Becsült érték Forrás: [LOL, 2001a]

szik, mely indokolttá tenné a tejfeldolgozó egységek erre a termékre való szakosodását. Az országban működő, tejpor előállításával foglalkozó termelési egységek, a magas

III.2.5. táblázat – A vaj keresleti és kínálati mérlege az első félévben (tonna)

Megnevezés	1999	2000	2001
1. Jan. 1-jei készlet	682,0	288,0	760,0
2. Termelés	2804.0	2685,0	2455,0
3. Import	404,2	627,0	634,9
4. Összkínálat	3890,2	3600,0	3849,9
5. Belső fogyasztás *	3473,8	3015,1	3309,4
6. Export	1,4	3,9	1,5
7. Összkereslet	3475,2	3019,0	3310,9
8. Március 31-i készlet	415,0	581,0	539,0

*Becsült érték Forrás: [LOL, 2001a]

keresletből kifolyólag, tetemes megrendelésre számíthatnának. A kérdés csak az, hogy miért nem gyártanak országunkban elég tejport, technológiai okokból-e vagy a túlságosan magas termelési költségek miatt[2]?

Itt érdemes megjegyezni, hogy a hazai tejtermelés mennyiségére és a tejtermékek iránt keresletre és kínálatra egyaránt jellemző a szezonialitás. Az ország tejtermelése és a feldolgozó egységek által begyűjtött tej mennyisége a nyári hónapokban magasabb, a téli hónapokban viszont visszaesés figyelhető meg. Ebből kifolyólag az előállított tejtermékek mennyisége, a nyári hónapokhoz viszonyítva, visszaesik a téli periódusban.

III.2.6. táblázat – A tejpor keresleti és kínálati mérlege az első félévben (tonna)

Megnevezés	1999	2000	2001
1. Jan. 1-jei készlet	1823,0	669,0	931,0
2. Termelés	2950,0	3152,0	3671,0
3. Import	1759,4	2991,8	2701,7
4. *Összkínálat*	6532,4	6812,8	7303,7
5. Belsõ fogyasztás *	5260,3	5665,4	5763,4
6. Export	143,1	210,4	303,3
7. *Összkereslet*	5403,4	5875,8	6066,7

*Becsült érték [Forrás: [LOL, 2001a]

A kereslet viszont a kínálathoz képest ellentétesen mozog. Télen növekszik a tejtermékek iránti kereslet, a nyári hónapokban viszont csökken. Ez a tejtermékek esetében fennálló, a kereslet és kínálat fordított arányban történő változása nagy problémát jelent a tejfeldolgozó ipar számára. Egyedül az érlelt sajtkészítmények esetében nem jelent különösebb problémát a kereslet ilyen jellegű változása, mivel ezek érlelési ideje akár 6 hónapig is eltart. Így a nyáron termelt nagyobb mennyiséget amúgy is csak 6 hónap elteltével hoznák forgalomba.

III.2.3. Hogyan alakulnak a termékek árai?

A fogyasztói árindexek alapján az infláció és a tejtermékek árainak alakulása közötti összefüggést szándékoztunk megvizsgálni. A III.2.7-es táblázatban a romániai fogyasztó árindexek alakulása figyelhető meg az 1999-től 2001-ig terjedő időintervallumban.

2000 márciusában, 1999 márciusához képest, az élelmiszerek árindexe alacsonyabb volt a fogyasztási cikkek összárindexénél. A tej és tejtermékek fogyasztási ára 11,3%-kal volt magasabb, mint az egyéb élelmiszerek árindexe. Megfigyelhető az is, hogy míg a fogyasztásra szánt tej árindexe 7,3%-kal haladta meg az élelmiszerek összárindexét, addig a sajt- és túrófélék 14,6%-kal, a vaj pedig 34%-kal. 2001 júniusában, 2000 decemberéhez képest az élelmiszerek fogyasztói árindexe nagyobb volt, mint az összfogyasztói árindex. A tej és tejtermékek fogyasztói árindexe 5,8%-kal kisebb volt az élelmiszerek fogyasztói árindexnél.

A fentiek alapján elmondható, hogy a tejtermékek árváltozásai nem mozognak teljesen együtt az inflációval. Az árak inkább a termeléssel és az időjárási viszonyokkal lehetnek összefüggésben.

III.2.4. A tejtermékekkel való külkereskedelem

Az alábbi két táblázat Románia tejtermék-kereskedelmének adatait tartalmazza 1999-es és a 2000-es év első negyedében.

2000 első negyedében a tejtermékimport mind mennyiségileg (+4%), mind értékben (+11%) nőtt, ezen termékek exportja viszont mind mennyiségileg (-79,4%), mind értékben (-63,4%) csökkent 1999 első negyedévéhez viszonyítva.

2000 első negyedében a tejtermékek importja 6283,1 ezer dollár volt, míg az export értéke 514,9 ezer dollárt tett ki.

III.2.7. táblázat – Fogyasztói árindexek alakulása

Megnevezés	2000. március 1999 márciusához viszonyítva, %-ban	2001. március 2000 márciusához viszonyítva, %-ban
Összesen	149,0	115,3
Élelmiszerek	140,1	117,7
Tej és tejtermékek	151,4	111,9
Ebbõl :		
– tej összesen	147,4	115,2
– tehéntej	146,3	112,7
– túró és sajtfélék összesen	154,7	106,5
– tehéntúró (telemea)	153,7	110,3
– juhtúró (telemea)	155,6	101,9
– vaj	174,1	113,7

Forrás: Institutul Naţional pentru Statistică şi Studii Economice [LOL, 2001a]

Tehát a tejtermékek külkereskedelmi mérlege 5,76 millió dollár hiányt mutatott.

Az importált termékek összetétele 2000-ben (100%):

– sűrített tej, tejföl és tejpor (30%)
– joghurt, verttej, kefir és tejföl (25,5%)
– sajt- és túrófélék (17,8%)
– egyéb tejkészítmények (26,7%).

Importáló országok a különböző tejtermékek származása szerint 2000-ben:

– sűrítetlen, cukoradalék nélküli tej és tejföl: Moldávia (34,3%), Németország (22,5%), Magyarország (20%), stb.;
– sűrített tej és tejföl, valamint tejporgranulátum: Franciaország (26,3%), Hollandia (19,6%), Moldávia (16,5%), stb.;

[2] Kutatócsoportunk egy tejporgyárat is felkeresett, a látogatás következtetéseire az esettanulmányi részben visszatérünk.

III.2.8. táblázat – Románia tejtermék-kereskedelme 1999 első negyedében

Megnevezés	Import			Export		
	1000 $	Tonna	Átlagár/t	1000 $	Tonna	Átlagár/t
Sűrítetlen, cukoradalék nélküli tej és tejföl	315,6	685,8	0,460	5,7	3,3	1,727
Sűrített tej és tejföl, valamint tejgranulátum	1614,7	691,1	2,336	46,3	40,6	1,140
Verttej, kefir, joghurt, tejföl és egyéb termékek	2638,3	3529,3	0,747	1,8	0,9	2,000
Savó sűrítve vagy cukor esetleg édesítőszer hozzáadásával	87,3	124,0	0,704	0,0	0,0	0,0
Vaj és egyéb zsíros tejszármazékok	398,1	188,0	1,117	3,0	0,8	3,750
Friss sajt- és túrófélék	4,7	0,9	5,222	42,5	19,6	2,168
Keménysajtok	5,9	0,9	6,555	0,0	0,0	0,0
Krémsajtok	1839,9	718,0	2,562	18,7	12,8	1,460
Különleges sajtok és túrók	71,0	17,6	4,034	0,2	0,1	2,000
Egyéb sajtok	57,4	18,2	3,153	105,3	32,9	3,200
Juh és bivalytejből készült sajt és túrófélék	38,9	24,6	1,581	91,5	38,6	2,370
Összesen	7071,8	5998,4	1,178	315,0	149,6	2,105

Forrás: Centrul Român de Comerț Exterior [LOL, 2000a]

– soghurt, verttej, kefir: Magyarország (48,8%), Németország (34,7%), Lengyelország (16,3%), stb.;
– vaj és egyéb zsíros tejkészítmények: Németország (51,5%), Hollandia (21,9%), Franciaország (12,5%), stb.;
– sajt- és túrófélék: Németország (49,4%), Franciaország (19,5%), Ausztrália (12,4%), stb.

Az export célországai 2000-ben: Ausztrália (48,4%), Magyarország (19,2%), AEÁ (14,7%), stb.

– sajt- és túrófélék 16%. Származási hely: EU 87% (Németország 45%, Franciaország 23%, Dánia 10%);
– vaj 8%. Származási hely: EU 74% (Németország 45%); CEFTA 25% (Lengyelország 90%).

A külkereskedelmet illetően érdemes megjegyezni, hogy 2000 májusában véget értek Románia és az EU között az agrártermékek kereskedelméről szóló előcsatlakozási tárgyalások, amelyeket a 2000. június 30-i 124-es kor-

III.2.9. táblázat – Románia tejtermék-kereskedelme 2000 első negyedében

Megnevezés	Import			Export		
	1000 $	Tonna	Átlagár/t	1000 $	Tonna	Átlagár/t
Sűrítetlen, cukoradalék nélküli tej és tejföl	486,8	1304,0	0,373	7,5	5,7	1,315
Sűrített tej és tejföl, valamint tejgranulátum	2218,2	1291,7	1,717	165,2	108,6	1,521
Verttej, kefir, joghurt, tejföl és egyéb termékek	1604,7	2072,7	0,774	1,8	0,9	2,0
Savó sűrítve vagy cukor esetleg édesítőszer hozzáadásával	163,9	234,3	0,699	0	0	0
Vaj és egyéb zsíros tejszármazékok	685,7	385,5	1,778	6,3	3,1	2,03
Friss sajt- és túrófélék	7,5	3,9	1,923	145,3	75,8	1,916
Keménysajtok	15,5	2,4	6,458	0	0	0
Krémsajtok	331,2	128,9	2,569	1,7	0,3	5,666
Különleges sajtok és túrók	394,8	161,7	2,441	0,4	0,1	4,0
Egyéb sajtok	170,9	58,8	2,906	19,3	4,8	4,020
Juh és bivalytejből készült sajt és túrófélék	203,9	102,2	1,995	167,4	69,2	2,419
Összesen	6283,1	5746,1	1,093	514,9	268,5	1,917

Forrás: Centrul Român de Comerț Exterior [LOL, 2001a]

A következő táblázat Románia 2001 első félévének tejtermék-kereskedelmének adatait tartalmazza.

Románia külkereskedelme 2001 első félévében

Legfontosabb importált termékek 2001-ben (100%):

– tejpor 42%. Származási hely: EU – 43,5% (Franciaország 44%); CEFTA 31% (Csehország 31%); Moldávia 25%;
– acidofil termékek (verttej, joghurt, kefir, tejföl) 23%. Származási hely: CEFTA 72% (Magyarország 70%, Lengyelország 30%), EU 28%;

mányrendelet emelt jogerőre. Ennek értelmében a sajt- és túrótermékekre egy kölcsönös árkontingenst vezettek be (évi 2000 tonna termékre nem vetnek ki vámot, de nem is részesítik a termékeket állami támogatásban, amennyiben egymás piacán értékesítik azokat. A kontingens évente 10%-kal növekszik).

Mind az országunkban megtelepedett multinacionális cégek, mind a kisebb magánvállalkozók panaszkodtak, hogy az EU-val történő előcsatlakozási tárgyalások során

Románia még nem harcolta ki a megfelelő tejtermékkontingenst.

Ha ezt nem teszik meg idejében, az országban le kell majd állítani a tejfeldolgozást, és importra leszünk kényszerítve.

és megközelítőleg 10 000 lejt kap literenként.

Megfigyelhető még, hogy míg az előállított össztejmennyiség 0,44%-kal növekedett, addig a feldolgozóegységeknek szánt tej mennyisége 6,53%-kal, a termelői

III.2.10. táblázat – Románia tejtermék-kereskedelme 2001 első félévében

Megnevezés	Import			Export		
	Tonna	1000 $	Átlagár/t	Tonna	1000 $	Átlagár/t
Sűrítetlen, cukoradalék nélküli tej és tejföl	1761,6	767,6	435,7	20,1	26,2	1303,5
Sűrített tej és tejföl, valamint tejgranulátum	2701,7	5202,9	1925,8	303,3	377,6	1245,0
Verttej, kefir, joghurt, tejföl és egyéb termékek	3693,7	2831,9	766,7	2,1	2,5	1190,5
Savó sűrítve vagy cukor esetleg édesítőszer hozzáadásával	934,1	508,3	544,2	0,0	0,0	0,0
Vaj és egyéb zsíros tejszármazékok	634,9	1024,4	1613,5	1,5	1,4	933,3
Friss sajt- és túrófélék	119,8	305,3	2548,4	516,1	1208,2	2341,0
Keménysajtok	44,2	206,9	4681,0	0,0	0,0	0,0
Krémsajtok	169,3	513,8	3034,8	4,0	9,2	2300,0
Különleges sajtok és túrók	60,2	243,9	4051,5	28,8	75,8	2635,0
Egyéb sajtok	52,7	206,6	3920,3	41,5	135,3	3260,2
Juh és bivalytejből készült sajt és túrófélék	158,5	469,4	2961,5	100,9	288,9	2862,3
Összesen	10330,7	12281,0	1188,8	1018,3	2125,1	2086,9

Forrás: Centrul Român de Comerț Exterior [LOL, 2001a]

III.2.5. A megtermelt tej származása és felhasználói

Az alábbi táblázat a Romániában termelt tej magán és állami szektor, valamint értékesítés szerinti megoszlását mutatja be, a 2000-es és a 2001-es év első félévében.

Az előbbi táblázat alapján elmondható, hogy a tejkészítménytermelő egységeknek juttatott tejnek csupán elenyésző hányada származik az állami szektorból. Az is kitűnik, hogy a tejfeldolgozó iparágban általánosnak tekinthető a nyersanyaghiány. Ez részben eredhet abból is, hogy a gazdák az általuk megtermelt és eladásra szánt tejmennyiség nagyobb hányadát inkább közvetlen módon a kistermelői piacokon értékesítik. Egyik interjúalanyunk szerint jelentős a városszéli gazdaságok száma, amelyek a városok körül egy „tejgyűrűt” képeznek. A gazda nem a tejbegyűjtő pontokhoz viszi a tejet, ahol megközelítőleg

piacokon értékesített tej mennyisége pedig 5,17%-kal növekedett.

Ez az enyhe eltolódás a feldolgozók felé részben az állami szubvenciónak is köszönhető, melynek hozzáadásával a beszolgáltatott tej literenkénti ára eléri a 7,5 ezer lejt is. Enyhe csökkenés figyelhető meg a családi fogyasztást és a technológiai fogyasztást illetően 2001-ben 2000-hez viszonyítva.

III.2.6. A tejfeldolgozó iparág leírása

III.2.6.1. A tej feldolgozásának alakulása

Az alábbi táblázat a romániai tejfeldolgozó egységek által előállított tejtermék mennyiségi adatait tartalmazza 1997-ben, 1998-ban, 1999-ben és 2000-ben. Az utolsó oszlopban az adott termék 2000-es évben előállított mennyiségének százalékos változása található, az 1999-es év

III.2.11. táblázat – A tej termelése és felhasználása 2001 első félévében (1000 hl)

Megnevezés	Össztermelés		Termékek értékesítése							
			Szakosodott feldolgozóegységeknek		Közvetlenül kistermelői piacokon		Családi fogyasztás		Technológiai fogyasztás	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Tejtermelés	24 412,5	24 229,5	4659,7	4792,0	6349,0	6567,3	10 128,7	9822,5	3275,1	3047,7
– állami szektor	696,6	407,2	353,1	204,0	236,0	137,9	0.0	0.0	107,5	63.5
– magánszektor	23 715,9	23 822,3	4306,6	4588,0	6113,0	6429,4	10 128,7	9822,5	3167,6	2984,2

Forrás: Ministerul Agriculturi, Alimentației si Pădurilor, (2001-es évi operatív adatok)

5000 lejt adnak érte és a pénzre várnia kell (legjobb esetben is egy hónapot), hanem inkább beviszi a városba, ahol vagy a kistermelői piacon értékesíti, vagy házhoz szállítja,

adataihoz viszonyítva. Megfigyelhető, hogy a vizsgált tejtermékek előállított mennyisége, a friss tejkészítmények és a tejpor kivételével, csökkent. A legnagyobb mennyiségi

csökkenés (1999-hez viszonyítva), a sajt- és túrófélék, valamint a vajtermelés esetében figyelhető meg. Ahhoz képest, hogy ebben az időszakban a vaj iránti belső kereslet és az import iránti igény dinamikusan növekedett, a hazai termelés nagy arányban csökkent. Ez felveti a gazdaságosság és a versenyhelyzet ismeretének problémáját. Sőt, az a kérdés is felmerül, hogy mennyire rossz az alkalmazott marketing.

III.2.6.1.2. A versenyhelyzet elemzése 2001-ben

2001-re a legnagyobb versenytársak összetétele túlnyomó többségében megváltozott. Eredeti formájában az első hat vállalat között csupán a Napolact és a Lactis maradt meg. Két év alatt Románia legnagyobb tejfeldolgozó vállalatainak összetétele a következőképpen módosult: Napolact, Nutricia, Parametru-Brenac, Danone, Prodlacta, Lactis, Hochland, Dorna Lactate.

III.2.12. táblázat – A tejfeldolgozó iparág leírása

Megnevezés	Mértékegység	Év				1999, 2000 +/- %
		1997	1998	1999	2000	
Pasztőrözött tej	ezer hl	1,544	1,124	870	828	-5%
Friss tejkészítmények	ezer hl	1,344	855	872	871	Változatlan
Tejpor	tonna	8,840	8,639	10,465	10,985	+5%
Sajt- és túrófélék	tonna	34,095	39,176	33,108	26,844	-19%
Vaj	tonna	8,868	7,783	7,186	6,422	-11%

Forrás: Land O'Lakes [LOL, 2000b]

III.2.6.1. Az tejfeldolgozó iparági verseny leírása

III.2.6.1.1. A versenyhelyzet alakulása 1999-ben

A Land O'Lakes 1999-as felmérése nyomán Románia tejfeldolgozó iparának legnagyobb versenytársai a következők voltak: IL Mureș, Napolact, Someșana, Prodlacta, Lactis. Az akkori felmérések alapján a következő jellemzőkkel bírtak ezek a vállalatok:

A piaci verseny teljességének érdekében figyelembe kell venni a fontosabb importőröket, melyek a következők voltak 1999-ben:

– tej, tejföl és vaj: Németország;
– tejpor: Franciaország;
– joghurt, verttej, kefir: Magyarország.

A fenti adatok alapján, az 1999-as és a 2001-es év tejiparának főbb szereplőinek és azok jellemzőinek figyelembevételével, a versenyhelyzet vizsgálatából kiderül, hogy megjelentek Romániában a külföldi szakmai befektetők. Az ilyen jellegű befektetők magukkal hozzák korszerű szemléletüket és termelési technológiájukat, ezzel kényszerhelyzetbe hozzák a hazai tejfeldolgozókat; vagy újítanak és fejlesztenek, vagy kiszorulnak a piacról. A fentebb ismertetett adatok megjelenése óta a multinacionális cégek térnyerése még jobban kihangsúlyozódott. (Pl. a Friesland már nem csak az IL Mureș és Someșana vállalatokat vásárolta fel, hanem a kolozsvári Napolact 80%-a is az ő kezében van.)

Mindezen tendenciák ellenére a tejfeldolgozó „multik", akárcsak a többi külföldi tőkebefektető, elkerülik Székelyföldet.

III.2.13. táblázat – A versenytársak jellemzői 1999-ben

Versenytársak	Jellemzők
IL Mureș	– 1997 előtt legnagyobb termelésből származó bevétel – Néhány sikertelen privatizációs kísérlet után a céget részben felvásárolta a Német Hochland cég – Alacsony nyereségességü
Napolact	– 1997 óta a legnagyobb termelésből származó jövedelem – Erős menedzsment – Jó minőségü sajt- és túróféléket, valamint fagylaltféléket gyár, telemea jellegü túrót exportál – Nagyon jó és stabil kapcsolatban van a nyersanyag-beszállítókkal. – Nettó profitráta: 6–9%
Someșana	–1998 óta új menedzseri gárda – Nettó profitráta: 6–8%
Prodlacta	– Nettó profitráta: 2,5–5%
Lactis	– Nettó profitráta: 0,4–2,5%

Forrás: Land O'Lakes [LOL, 2000b]

Pedig Székelyföld a tehéntenyésztés szempont-jából jó potenciállal rendelkezik. Az éghajlat és a legeltetés körülményei megfelelőek, csak a gazdaságok felaprózottsága és szétszórtsága, valamint a rossz útviszonyok jelentenek problémát a logisztika szempontjából. A székelyek között is több vállalakozó hajlamú és tehetséges emberre volna szükség, akik megszervezzék a begyűjtést, megkeressék a nagyok által üresen hagyott piaci réseket, és saját maguk által beindított feldolgozói üzemeiken keresztül kihasználják a leírt jó lehetőségeket.

Végül érdemes megismerni a hivatalos álláspontot is a hazai tejiparról. A következőkben a Mezőgazdasági, Élelmezésügyi és Erdőgazdálkodási Minisztérium Európai Integrációs Szolgálatának elemzéseit ismertetjük a tejiparról (2002).

III.2.8. A tejfeldolgozó-iparág jelenlegi helyzete:

A tejfeldolgozó-ipar a hazai élelmiszeripar bruttó hozzáadott értékének 9%-át teszi ki.

Az országban 973 tejfeldolgozó egység működik, amelyből 64 nagy- és középvállalat (több mint 50 alkalmazott) és 909 kis és mikrovállalat (50 alkalmazottnál kevesebb). A 64 nagy- és középvállalat az iparág összbevételének 87,67%-át éri el (1999-ben 3156 milliárd lej), és összesen 13 828 alkalmazottat foglalkoztatnak, a tejiparban dolgozók 75%-át.

A működő tejfeldolgozó egységek kapacitásának kihasználtsága megközelítőleg 20%-os. A tejfeldolgozó egységek csupán 20%-át dolgozzák fel a hazai tejtermelésnek (+12% a technológiai fogyasztás). A tejtermelés 41%-át a parasztgazdaságok önellátásra fordítják, 27%-át pedig közvetlenül értékesítik a termelői piacokon. Hiány van tejporból és vajból, az ország behozatalra szorul (a belföldi tejporigény kielégítésének 55%-a, a fogyasztásra kerülő vajnak pedig 16,7%-a származik importból).

A Minisztérium által felismert feldolgozó-ágazatot érintő problémák:

A kis- és mikrovállalatoknál általában hiányoznak a laboratóriumok, a laboratóriumi vizsgálatok akkreditált intézmények általi elvégzése viszont nagyon drága, és ezért nem mindig veszik igénybe.

A feldolgozott termékek ára az ország lakosságának nagy része számára túlságosan magas.

A legtöbb feldolgozó nem ruház be egy olyan begyűjtőhálózat megszervezésébe és működtetésébe, amely a feldolgozott tej minőségét javítaná.

Nem léteznek sem a termelőknek, sem a feldolgozóknak elég erős szakmai szervezetei, amelyek az EU-ba való belépés után beleszólhatnának

– a beavatkozási rendszerbe
– az értékesítési intézkedésekbe

III.2.14. táblázat – A versenytársak jellemzői

Versenytársak	Jellemzők
Napolact	– erős menedzseri gárda: 2000 decemberében visszaválasztották az igazgatótanács elnökévé Vasile Gârbovan urat – 2000-ben az össz sajt- és túrótermelésének 38%-át exportálta – a cég 2000-ben 62 629 400 liter feldolgozásra szánt tejet gyűjtött be (kb. 6%-a a Romániában feldolgozásra szánt össz tejmennyiségnek) – bruttó profit 2000-ben: megközelítőleg 3,1 millió USA dollár
Nutricia International	– ez a NUMICO BV tulajdonában levő holland vállalat 1999 végén és 2000 elején felvésérolta az: IL Mureş és a Belcar Deta cégeket – országos terjesztője volt a Milli és az Oké márkáju tejtermékeknek ,amelyek Közép-Európában már ismertek – 2001 márciusában a Nutricia Dairy & Drinks Groupot felvásárolta a Friesland Coberco Dairy Foods Holding
Parametru-Brenac	– a cég termelési egységeket vett meg Botosani, Braila és Szilágy megyében – sajt- és túróféléket exportál az EU-országokba és az AEÁ-ba .– a cég az átlagon felüli keresettel rendelkezőket tekinti célcsoportjának
Danone	– a fogyasztók preferenciáit felmérő kutatások ezt a márkát találják a legismertebbnek a fogyasztók körében
Prodlacta Braşov	– széles termékskála – bruttó profit 2000-ben: megközelítőleg 0,8 millió USA dollár
Lactis Iaşi	– széles termékskála
Hochland	– megvásárolt két céget: 1998-ban Segesváron (krémsajtoknak) és 1999-ben Szovátán (sajtok és cedar sajt) – a cég 12,5 millió eurót fektetett be, és az a célja, hogy az elkövető 5 év alatt ő válljon Románia legnagyobb tejtermékelőállítójává
Dorna Lactate	– ez a cég a BCS Oko-Garantie Gmbh bió igazolással rendelkezik, igazolja az általuk előállított, fogyasztásra szánt tej, tejföl és ementáli sajt biotermék jellegét

Forrás: Land O'Lakes [LOL, 2001b]

III.2.7. A tejfeldolgozó-ipar SWOT elemzése (2001)

Erősségek (Strengths)	Gyengeségek (Weaknesses)
– a termékmix rugalmassága – az élelmiszeripar elfogadhatóan nyereséges – műszakilag jól képzett szakemberek. – folytatódik az iparág szerkezeti átalakulása a végső fogyasztók, az elosztók és a külföldi befektetők nyomására	– elégtelen nyersanyagmennyiség – nagyon kicsi farmok, gazdaságtalan és rossz higiéniás körülmények, az állatok nem megfelelő takarmányozása – a nyersanyag beszerzése nagy költséggel jár – felaprózódott felvevőpiac – a feldolgozó vállalatok termelői kapacitásának alacsony kihasználtsága – elégtelen a piaci információ mennyisége
Lehetőségek (Opportunities)	**Fenyegetések (Threads)**
– 12,3 millió városlakó – a költségek csökkentésének és a hozzáadott érték növelésének komoly lehetősége – exportlehetőségek a CEFTA és FAK országaiba – alacsony belépési korlátok	– jelentős szezonális különbség a téli (több) és a nyári (kevesebb) tejtermelés volumene között – a tejtermékek iránti alacsony kereslet nyáron és magas kereslet télen – a CEFTA és az EU-országok könnyen válhatnak importőrökké, a más mechanizmusok alapján, működésük hatékonyabb szubvenciók miatt – a CEFTA és EU-országokba irányuló export előtt fennálló láthatatlan korlátok

Forrás: Land O'Lakes [LOL, 2001b

– a kvóták rendszerébe
– a direkt kifizetések rendszerébe.

Nincs büntetővám kivetve a tejpor és a vaj importjára, és így azok olyan olcsón hozhatók be az országba, hogy nem éri meg őket itthon előállítani.

Nem segítik a vaj, tejpor és túrófélék készítését, és így nehéz kiszűrni a piac szezonális ingadozását.

Az exportőrök nem kapnak támogatást, amely csökkentené a külkereskedelmi mérleghiányt.

III.2.9. Esettanulmányok

A továbbiakban néhány tejfeldolgozónál tett látogatásunk konkrét eredményét is feldolgoztuk. Az általunk meglátogatott egységek között voltak állami vállalatok, privatizált (volt állami) vállalatok és magánkezdeményezéssel beindított fiatal magánvállalkozások. Találkoztunk mind pozitív, mind negatív történetekkel. Egyes vállalatok lélekben még a múltban élnek. Azt mondják, hogy „minden nagyon szép, minden nagyon jó, mindennel meg vagyunk elégedve a vállalatunknál", csak hát túltermelés van, nincs kereslet, objektív okok miatt a késztermékek ott rothadnak eladhatatlanul a raktárakban.

Más cégeknek megvannak a vásárlóik, de túl kevés „lábon" állnak. Preferálják a nagy állami megrendeléseket, mert azok nem kényesek a tisztaságra és a minőségre. Emiatt néha háttérbe szorítják a nagy multinacionális megrendelőiket, a saját hosszú távú túlélésüket téve kockára. Végül voltak magánvállalatok, amelyek külföldet is megjárt, szorgalmas és tehetséges alapítóik kezében virágzanak.

Felvásárolják a közvetlen környezetükben levő falvak tejtermelését, és az előállított sajtféléikre akkora a kereslet, hogy állandó, dinamikus fejlődés mellett sem képesek azt teljesen kielégíteni. (három-négyszeres túlkereslet is mutatkozik termékeik iránt.)

A beszolgáltatott tej mennyiségére, tisztaságára és minőségére minden interjúalanyunk panaszkodott.

A tejvertikum Székelyföldön kutatási projekt következtetései

Az eddigi fejezetek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy tehéntenyésztésből, tejfeldolgozásból és tejtermékértékesítésből tisztességesen meg lehet élni, azonban:

1. A tejtermelők szintjén

– Vissza kell állítani a mezőgazdasági munka becsületét. Meg kell változtatni azt a mentalitást, hogy csak a fogyatékosok és a buták maradtak falun gazdálkodni. Az átalakult és felszámolt iparvállalatoktól elbocsátott és hazatelepült emberek abba kell hagyják a passzív jövővárást, a dolgok nem fognak önmaguktól helyrejönni. A mezőgazdaságot főállásban, hittel és szívvel-lélekkel kell művelni.

– Profin, szakosodva kell gazdálkodni. Ha minden gazdaságban egyszerre próbálnak egy-két tehenet, lovat, disznót, juhot és szárnyast tartani, a gazdák egész nap inuk szakadtáig fognak dolgozni a különféle takarmányok megkeverésével és az ólak meg istállók karbantartásával, mégis veszteségben fognak kijönni. A gazdaságoknak szakosodniuk kell, és a családi (házi) szükségletek kielégítése végett a szomszéd gazdaságokkal kell termékeket cserélni. Esetleg szövetkezeteket kell létrehozni, és így elérni a gazdaságos üzemméretet.

– Régiónkban a BIO-termeléssel való kecsegtetés csupán hamis ábránd vagy tudatos félrevezetés, de nem igazán működhet. Ahhoz, hogy egy gazdaságból származó tejet bioterméknek ismerjenek el, már 5 évvel az elismerés kérvényezése előtt semmiféle műtrágyát és gyomirtó szert nem szabad használni a legelőn. A teheneknek sokkal nagyobb légteret kell biztosítani az istállóban, mint az felénk szokás, és nem szabad az állatot megkötözni. Szabad kijárása kell legyen az istállóból egy megfelelően nagy szabad területre, ahol kint is alhat, ha úgy tetszik neki. És mindezek mellett a higiéniát meg sem említettük...

– Ha azt mondjuk, hogy „tanulni, tanulni, tanulni” – ezt nem kell ízléstelen poénnak venni. Nagy szüksége van a gazdáknak alapvető menedzsment-ismeretekre. Ezenkívül a legtöbb gazdánál a szakértelem (úgy a tenyésztés, mint a takarmányozás területén) hiányzik, nem beszélve a fajták és a keresztezési módszerek és lehetőségek ismeretéről. Szép dolog az ingyenes előadássorozatok tartása, de azokon meg is kell jelenjen egy aktív és érdeklődő hallgatóság.

– A nők szerepének meg kell változnia. A székelyeknél működő hagyományos patriarchális társadalom és a nők munkára és gondolkodásra nem képes lényekként való kezelése idejétmúlt, és versenyhátrányt jelent az ekképpen gondolkodó gazdáknak.

– Az EU-standardokat nem kell szentírásnak tekinteni (át kell venni azt, ami jó, és elutasítani azt, ami nem). A legelőink talaja (és ezáltal a takarmány) olyan nyomelemeket is tartalmaz, amelyek az EU országaiban nem találhatók meg, de a tejet ízletesebbé és egészségesebbé teszik.

– Külön említést érdemel a higiénia problémája. Talán ezen a területen a legnagyobb a hátrányunk.

2. A feldolgozók szintjén

– A kutatásainkból egyértelműen kitűnt, hogy a nagy multinacionális cégek elkezdtek terjeszkedni a régiónkban. Tőkeerejükkel és szakmai tudásukkal nehéz volna szembeszállni, inkább meg kell keresni a megfelelő piaci réseket, és azokra összpontosítva termelni.

– A külföldi tőke a tejvertikum területén is ugyanúgy elkerüli Székelyföldet, mint más ágazatokban. Itt egyrészt sokat kell tenni a tudás fejlesztése területén, másrészt be kell bizonyítani a székelység rátermettségét és munkabírását.

– Nagy problémát jelent a régióban a begyűjtés. A felaprózottság, a nagy távolságok és a rossz úthálózat egy olyan logisztikai probléma, amit csak összefogással és együttcselekvéssel lehet megoldani.

3. Az értékesítés szintjén

– Amint fentebb már leírtam, a helyi kis- és középvállalatoknak, amelyek az ágazatban működnek, meg kell találniuk a multik által szabadon hagyott piaci réseket. Egy lehetséges út a saját receptek kidolgozása és speciális igények kielégítése lehet.

– A marketing a következő olyan probléma, amit sok cég nem vesz eléggé komolyan. A marketing nem csak reklámozást jelent, hanem a teljes marketingmix alkalmazását és stratégiai gondolkodást, amely szakértelmet igényel, nem lehet „fül után” csinálni.

– Végül fontosnak találjuk az APEL és egyéb szakmai szövetségek és szervezetek terjedését, terjesztését és tevékenységét.

Bizakodásra ad okot az a tény, hogy néhány székelyföldi fiatal gazda, a nyugat-európai testvértelepüléseken járva, az ott látott tenyésztési és termelési módszereket, technikákat hazatérve megpróbálja a lehetőségekhez mérten mindinkább itthon is megvalósítani. A külföldön látott modell itthoni alkalmazása hozzájárulhat a minőség javulásához és a rentábilis értékesítési esélyek növeléséhez.

A projekt egyik fő eredménye, hogy kidomborítottuk a szakmabeliek összefogásának és közös piaci fellépésének lényegességét. Ebben nagy szerepet kapnak a közösségfejlesztők is, akik ráébresztik Székelyföld embereit az együttgondolkodás és együttműködés fontosságára.